

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

WIZARA YA VIWANDA NA BIASHARA

HOTUBA YA MHESHIMIWA DKT. ASHATU K. KIJAJI (MB.),
WAZIRI WA VIWANDA NA BIASHARA AKIWASILISHA BUNGENI MAKADIRIO YA
MAPATO NA MATUMIZI YA FEDHA KWA MWAKA 2024/2025

Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania Mhe. Dkt. Samia Suluhu Hassan akiwa pamoja na Viongozi wengine akiwemo Waziri wa Viwanda na Biashara Mhe Dkt. Ashatu Kijaji akitembelea na kukagua shughuli zinazofanywa na Kiwanda cha Vioo cha Sapphire Floating Glass kilichopo Mkuranga Mkoani Pwani kabla ya kukizindua rasmi tarehe 20 Septemba, 2023.

Dodoma

Mei, 2024

1. UTANGULIZI

1. **Mheshimiwa Spika;** Kutokana na taarifa iliyowasilishwa leo hapa Bungeni na Mwenyekiti wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Viwanda, Biashara, Kilimo na Mifugo ambayo ilichambua Bajeti ya Wizara ya Viwanda na Biashara tarehe 23 Machi, 2024, naomba kutoa hoja kwamba Bunge lako sasa likubali kupokea na kujadili Taarifa ya Utekelezaji wa Mpango na Bajeti ya Mwaka 2023/2024. Aidha, ninaliomba Bunge lako Tukufu likubali kupitisha Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Viwanda na Biashara kwa Mwaka 2024/2025.

2. **Mheshimiwa Spika;** Awali ya yote, ninamshukuru Mwenyezi Mungu, Mwingi wa Rehema kwa kutujalia baraka na afya njema na kumudu kuyatekeleza yale tuliyoaminiwa na Mheshimiwa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa niaba ya Watanzania wote kwa mwaka wa fedha 2023/24 na Tunamuomba Mwenyezi Mungu kwa Rehema yake Atukopeshe tena uhai na afya njema kwa mwaka wa fedha 2024/25 ili tuyatekeleze malengo haya ambayo tunajiwekea leo kwenye Sekta hii ya Viwanda na Biashara.

3. **Mheshimiwa Spika;** Naomba nitumie fursa hii kumpongeza Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa kutimiza miaka mitatu tangu ashike madaraka na kuendelea kuliongoza Taifa letu kwa ujasiri na uzalendo wa hali ya juu. Mwenyezi Mungu azidi kumpa afya njema, hekima na busara ili matamano ya Watanzania yaweze kufikiwa chini ya Uongozi wake hasa ya kukuza uchumi wa Taifa letu kupitia uwekezaji kwenye viwanda. Kama takwimu zinavyotueleza kwamba kati ya miradi **526** iliyosajiliwa na kituo cha Uwekezaji Tanzania mwaka 2023 kwenye sekta za

uzalishaji hapa nchini, miradi **237** sawa na **asilimia 45** ya miradi yote ipo kwenye sekta ya uzalishaji Viwandani. Namshukuru kwa dhati ya moyo wangu kwa kuendelea kuniamini kuongoza sekta hizi muhimu za Viwanda na Biashara, kwani ndiyo Sekta Mama kwenye ukuaji wa Uchumi wa Taifa lolote lile Duniani. Napenda kumhakikishia Mheshimiwa Rais kwamba kwa kushirikiana na Naibu Waziri wangu, Viongozi, Watumishi wa Wizara na Taasisi zake tutaendelea kutekeleza maono yake kwenye Sekta hii ya Viwanda na Biashara kwa nguvu, weledi, uadilifu na umakini mkubwa ili mchango wake kwenye pato la Taifa na maisha ya Wananchi wetu uweze kuongezeka.

4. Mheshimiwa Spika; Vile vile, napenda kumshukuru Mheshimiwa Dkt. Philip Isdor Mpango, Makamu wa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Mheshimiwa Kassim Majaliwa Majaliwa (Mb.), Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa miongozo yao yenye kutia chachu na hamasa katika kuimarisha Sekta ya Viwanda na Biashara nchini. Aidha, ninampongeza Mheshimiwa Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa Hotuba yake ya Bajeti iliyowasilishwa kwenye Bunge lako Tukufu tarehe 3 Aprili, 2024. Hotuba hiyo imetoa mwelekeo na dira ya Serikali ya Awamu ya Sita kwa Mwaka 2024/2025 ambayo Wizara ya Viwanda na Biashara itaizingatia katika utekelezaji wake.

5. Mheshimiwa Spika; Naomba nitumie nafasi hii kutoa pole kwa Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Mheshimiwa Dkt. Hussein Ali Mwinyi, Rais wa Zanzibar na Mwenyekiti wa Baraza la Mapinduzi na watanzania wote kwa ujumla kwa kuondokewa na Hayati Alhaj Ali Hassan Mwinyi, aliyekuwa Rais Mstaafu wa Awamu ya Pili ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Vile vile, natoa pole kwa kuondokewa na Hayati Edward Ngoyai Lowassa, aliyewahi kuwa Mbunge wa Jimbo la Monduli na Waziri Mkuu

Mstaafu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Matukio hayo yasiyozoelekeza yalifululiza na kutuacha na majonzi makubwa. Tunaendelea kumuomba Mwenyezi Mungu awarehemu viongozi wetu hao wapendwa, Amina.

6. Mheshimiwa Spika; Katika mwaka 2023/2024 Bunge letu liliondokewa na wapendwa wetu Mheshimiwa Francis Mtenga, aliyekuwa Mbunge wa Jimbo la Mbarali na Mheshimiwa Ahmed Yahya Abdulwakil, aliyekuwa Mbunge wa Jimbo la Kwahani. Naomba nitoe pole kwako Mheshimiwa Spika na Waheshimiwa Wabunge wote, familia, ndugu na jamaa wa marehemu. Tunaomba mwenyezi Mungu aendelee kuwa mfariji mkuu katika kadhia hizo.

7. Mheshimiwa Spika; Ninapenda kuungana na viongozi wenzangu kutoa pole kwa wananchi waliokumbwa na maafa mbalimbali yaliyosababisha athari mbalimbali zikiwemo vifo, majeruhi, uharibifu wa mali na mazingira. Nitumie fursa hii kuwapa pole wananchi wote waliopoteza ndugu, jamaa na mali zao kutokana na maafa hayo. Mwenyezi Mungu awatie nguvu na kuwapa ahueni waathirika wote ili warejee katika hali njema na hivyo kuendelea kulijenga Taifa letu.

8. Mheshimiwa Spika; Napenda kumpongeza Mheshimiwa Dkt. Hussein Ali Mwinyi, Rais wa Zanzibar na Mwenyekiti wa Baraza la Mapinduzi; Mheshimiwa Othman Masoud Othman, Makamu wa Kwanza wa Rais Zanzibar; na Mheshimiwa Hemed Suleiman Abdullah, Makamu wa Pili wa Rais Zanzibar kwa kuendelea kusimamia masuala yanayoimarisha Muungano wetu na kuwaletea Watanzania maendeleo. Aidha, namshukuru Mheshimiwa Omar Said Shaban, Waziri wa Biashara na Maendeleo ya Viwanda (SMZ) kwa ushirikiano anaonipatia katika kutekeleza masuala ya Sekta ya Viwanda na Biashara. Katika kudumisha ushirikiano huu leo

amesafiri na amekuja kuniunga mkono hapa Bungeni ninapowasilisha mafanikio ya Sekta yetu ya Viwanda na Biashara; **Hakika Nakushukuru sana Mhe. Waziri.**

9. Mheshimiwa Spika; Kipekee, nampongeza Mheshimiwa Dkt. Dotto Mashaka Biteko (Mb) kwa kuaminiwa na kuteuliwa na Mheshimiwa Rais kuwa Naibu Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Waziri wa Nishati. Vile vile, nawapongeza Waheshimiwa Wabunge wenzangu walioaminiwa na kuteuliwa na Mheshimiwa Rais kushika nafasi mbalimbali za Uongozi akiwemo Mheshimiwa Degratius John Ndejemi, Mbunge wa Chamwino na Waziri wa Nchi, Ofisi ya Waziri Mkuu (Kazi, Vijana, Ajira na Wenye Ulemavu); Mheshimiwa Daniel Baran Sillo, Mbunge wa Jimbo la Babati Vijijini na Naibu Waziri wa Mambo ya Ndani ya Nchi; na Mheshimiwa Zainab Athumani Katimba, Mbunge wa Viti Maalum na Naibu Waziri Ofisi ya Rais TAMISEMI.

10. Mheshimiwa Spika; Ninapenda kukupongeza wewe binafsi kwa kuchaguliwa na Baraza la Umoja wa Wabunge Duniani kwa kura nyingi kuwa Rais wa 31 wa Umoja wa Mabunge Duniani (Inter – Parliamentary Union - IPU) ukiwa ni mwanamke wa kwanza kutoka Barani Afrika kushika wadhifa huo kwenye chombo hiki muhimu cha maamuzi ya wabunge duniani kote. Imani hii uliyopewa inathibitisha umahiri na umakini wako katika kuliendesha Bunge letu tukufu kwa weledi wa hali ya juu. Hongera sana na tunakutakia kheri unapoendelea kuliheshimisha Taifa letu katika Siasa za Kimataifa. Vile vile, nawapongeza Mheshimiwa Naibu Spika na Wenyeviti wa Bunge kwa umakini na umahiri wenu katika kuliongoza na kulisimamia Bunge letu. Mwenyezi Mungu awalinde na kuwasimamia katika kuliendesha Bunge hili kwa umahiri mkubwa na kuweza kusimamia na kuishauri Serikali ipasavyo.

11. Mheshimiwa Spika; Napenda pia kuipongeza Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Viwanda, Biashara, Kilimo na Mifugo chini ya Mwenyekiti wake Mheshimiwa Deodatus Philip Mwanyika, Mbunge wa Njombe Mjini, Makamu Mwenyekiti Mheshimiwa Mariam Ditopile Mzuzuri, Mbunge wa Viti Maalum na Waheshimiwa Wajumbe wote wa Kamati kwa ushauri na umakini wao wakati wa kujadili Mpango na Makadirio ya mapato na matumizi ya Wizara kwa Mwaka 2024/2025. Ushauri na maelekezo yao yamekuwa msingi muhimu katika kuandaa Hotuba hii ninayoiwasilisha leo. Vile vile nampongeza Mheshimiwa Deodatus Philip Mwanyika (Mb) na Mwenyekiti wa Kamati yetu kwa kuaminiwa na kuchagulia kuwa Mwenyekiti wa Bunge la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

12. Mheshimiwa Spika; Naomba kutumia fursa hii kuwashukuru viongozi na watendaji wote wa sekta binafsi; hususan Baraza la Taifa la Biashara; Taasisi ya Sekta Binafsi Tanzania; Shirikisho la Wenye Viwanda Tanzania; Chama cha Wafanyabiashara, Viwanda na Kilimo Tanzania; na Baraza la Kilimo Tanzania kwa michango yao ya hali na mali katika kuendeleza Sekta za Viwanda, Biashara, na Masoko.

13. Mheshimiwa Spika; Nawashukuru pia wamiliki na waandishi wa vyombo vya habari kwa mchango wao mkubwa katika kuelimisha umma wa Watanzania kuhusiana na utendaji wa Wizara na taasisi zake na kuhimiza uzalishaji viwandani. Nawaomba tuendeleze ari hiyo ili tuweze kukuza uelewa kwa umma na hatimaye ushiriki kikamilifu katika kutekeleza masuala ya kuendeleza sekta hii na kutia chachu zaidi kwenye mafanikio tuliyoyapata.

14. Mheshimiwa Spika; Nawapongeza na kuwashukuru wananchi wa Jimbo langu la Kondoa kwa ushirikiano wanaonipatia katika kutekeleza majukumu ya kitaifa na ya

Jimbo. Nawapongeza kwa namna wanavyojibidiisha katika kujiletea maendeleo kwa kushiriki shughuli mbalimbali za kiuchumi na kijamii. Aidha, ninawaahidi kwamba nitaendelea kutetea maslahi yenu hapa Bungeni na hata nje ya Bunge ili kuhakikisha Jimbo linaendelea kushamiri na kuleta matokeo chanya kwa mtu mmoja mmoja na hatimaye kuongeza mchango wake kwa Taifa letu kwa ujumla.

15. Mheshimiwa Spika; Hotuba hii ya Bajeti ninayoiwasilisha leo ni matokeo ya uratibu na ushirikiano mzuri wa viongozi wenzangu katika Wizara, akiwemo Mheshimiwa Exaud Silaoneka Kigahe - Mbunge wa Mufindi Kaskazini na Naibu Waziri wa Wizara ya Viwanda na Biashara; Dkt. Hashil Twaibu Abdallah, Katibu Mkuu wa Wizara ya Viwanda na Biashara; Wakurugenzi; Wakuu wa Vitengo na Taasisi na Wafanyakazi wote wa Wizara. Napenda kuwapongeza sana. Aidha, namshukuru Mpiga Chapa Mkuu wa Serikali na Wachapishaji wengine kwa kuchapisha machapisho mbalimbali ya Wizara kwa wakati.

16. Mheshimiwa Spika; Utekelezaji wa majukumu yangu ambayo muda mwingi nipo nje ya nyumbani usingekuwa rahisi bila Maombi na Dua njema kutoka kwa watu wangu wa karibu. Nawashukuru sana Wazazi wangu wapendwa Baba Alhaj Abdallah Kijaji na Mama yangu Hajat Aziza Selemani. Aidha, namshukuru Mume wangu Kipenzi Dkt. Muhajir Kachwamba na watoto wangu Samirah na Aboubakar; ahsanteni sana kwa upendo, uvumilivu na utayari wenu unaonipatia ari ya kuendelea kuwahudumia Watanzania kwa moyo, uzalendo na ueledi wangu wote. Vile vile, viongozi wangu wa Dini, ndugu, jamaa na marafiki wote; nawashukuru sana kwa kuendelea kuniombea kwa Mwenyezi Mungu ili niendeleo kulitumikia Taifa letu. Napenda kuwaahidi nyote na Watanzania kwa ujumla kwamba nitaendelea kutekeleza majukumu yangu kwa kutanguliza mbele

maslahi ya Taifa.

17. Mheshimiwa Spika; Baada ya maelezo hayo ya utangulizi, naomba kutoa Taarifa ya Utekelezaji wa Malengo ya Wizara ya Viwanda na Biashara kwa kipindi cha mwaka 2023/2024 na malengo ya mwaka 2024/2025.

18. Mheshimiwa Spika; Sekta ya Viwanda na Biashara kwa kiasi kikubwa inategemea shughuli za sekta binafsi ambayo ndiyo inayowekeza mitaji yao viwandani na kwenye miamala ya kibiashara ili kuhakikisha upatikanaji wa bidhaa na huduma nchini unakuwepo wakati wote. Hivyo, jukumu kubwa la Wizara ni kusimamia masuala ya utafiti, ushauri, uratibu na kutoa mwelekeo kwenye Tasnia hii ya Viwanda na Biashara.

19. Mheshimiwa Spika; Hivyo basi, Wizara imeendelea na jitihada za kuhamasisha ujenzi, uanzishwaji na upanuzi wa viwanda vikiwemo viwanda vya kuongeza thamani malighafi zinazopatikana kwa wingi nchini na viwanda vinavyozalisha bidhaa zinazohitajika kwa wingi nchini kwa lengo la kuhakikisha upatikanaji wake, kutengeneza ajira na kukuza mauzo nje ya nchi. Katika jitihada hizo za uhamasishaji, viwanda vipya vimeendelea kujengwa na vingine vimefanyiwa upanuzi kwa uchache wake kama ifuatavyo:-

A. Viwanda vya Kuunganisha Magari

20. Mheshimiwa Spika; Tanzania ina jumla ya viwanda 13 vya magari, kati ya viwanda hivyo, viwanda viwili (2) vinaunganisha magari ambavyo ni *GF Trucks and Equipment Ltd* kilichopo Kibaha, Pwani na *Saturn Corporation Limited* kilichopo Kigamboni, Dar es Salaam. Viwanda 11 vilivyosalia vinatengeneza matrela. Kiwanda cha GF Truck kina uwezo uliosimikwa wa kuunganisha magari 200 kwa mwezi na

kimewekeza kiasi cha shilingi bilioni 10.752 na kimetoa ajira 300. Kiwanda cha *Saturn Corporation Limited* kimewekeza mtaji wa kiasi cha shilingi bilioni 64.3 na kina uwezo uliosimikwa wa kuunganisha vichwa vya magari 900 na tipa 270 kwa mwezi na kimeajiri wafanyakazi 250. Viwanda vyote hivi vinauzua bidhaa zao kwenye soko la ndani ya nchi na nje ya nchi pia.

B. Viwanda vya kutengeneza Vioo

21. Mheshimiwa Spika; Tanzania ina jumla ya viwanda vitatu (3) vya kuzalisha bidhaa za vioo nchini. Viwanda hivyo ni *Kioo Ltd na Salehbhai Glass Industries Ltd* ambavyo vipo katika Mkoa wa Dar es Salaam na *Sapphire Float Glass (Tanzania) Company Limited* ambacho kipo Mkuranga Mkoa wa Pwani. Kiwanda cha *Kioo Limited* huzalisha chupa za vinywaji na viwanda vilivyosalia huzalisha vioo vya Ujenzi.

22. Mheshimiwa Spika; Kiwanda cha Sapphire kina uwezo uliosimikwa wa kuzalisha tani 700 kwa siku sawa na tani 189,000 kwa mwaka. Hata hivyo, kwa sasa kiwanda hicho kinazalisha vioo tani 450 kwa siku sawa na tani 121,500 kwa mwaka. Asilimia 60 ya vioo vinavyozalishwa na kiwanda hiki huuzwa nje ya nchi kwenye nchi zote za Jumuiya ya Maendeleo Kusini mwa Afrika (SADC). Kiwanda kimeajiri wafanyakazi 1,012 wa ajira za moja kwa moja na wafanyakazi 3,857 wa ajira zisizo za moja kwa moja. Kiwanda kimewekeza mtaji wa kiasi cha shilingi bilioni 800.1 na kilianza uzalishaji mwezi Septemba, 2023 baada ya kuzinduliwa na Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

23. Mheshimiwa Spika; Kwa upande wa kiwanda cha *Kioo Limited* kwa mwaka 2023 kilizalisha bidhaa za chupa zenye uzito wa tani 131,105 na kuuza nje ya nchi yetu tani 67,393 za vioo yakiwemo masoko ya Jamhuri ya Kidemokrasia ya Kongo,

Malawi, Zimbabwe, Uganda, Rwanda, Kenya na nchi za Bara la Ulaya. Aidha, kiwanda hicho kimewekeza kiasi cha shilingi bilioni 4.4 na kutoa ajira za moja kwa moja 613, na wanaendelea kufanya upanuzi ili kuongeza uzalishaji na kufikia uhitaji uliopo sokoni. Asilimia 80 ya malighafi zinazotumika na viwanda hivi vya vioo zinapatikana ndani ya Nchi yetu. Hivyo, Taifa letu lina nafasi kubwa ya kunufaika na masoko ya kikanda kama EAC, SADC na AfCFTA ambayo tayari tumeanza kunufaika nayo kwa kiwango kikubwa.

C. Viwanda vya Saruji

24. Mheshimiwa Spika; Tanzania ina jumla ya viwanda vya saruji 14 ambapo viwanda vikubwa (intergrated plant) ni saba (7) na vilivyosalia saba (7) ni viwanda vidogo. Kwa mwaka 2023 viwanda vya saruji nchini vilizalisha tani 9,107,973 za saruji ambapo mahitaji ya ndani ya nchi ni takriban tani 8,000,000 kwa mwaka. Hivyo, kuna ziada ya tani 1,107,973 ambayo huuzwa nje ya nchi katika nchi za Rwanda, Burundi, Uganda, Jamhuri ya Demokrasia ya Kongo (DRC) na Zambia. Sekta hiyo imeajiri wafanyakazi 17,885 ambapo kati ya hao, wafanyakazi 4,176 ni ajira za moja kwa moja na wafanyakazi 13,709 ni ajira zisizo za moja kwa moja.

25. Mheshimiwa Spika; Katika jitihada za kuimarisha uzalishaji kwenye sekta ya saruji, Wizara ilitoa kibali kwa kampuni ya *Amsons Industries (T) Ltd* inayozalisha saruji aina ya *Camel* kuinunua Kampuni ya *Mbeya Cement Company Limited*. Muungano huo unatarajiwa kuwa na manufaa yafuatayo:- Kuongeza uzalishaji wa kiwanda hicho ambapo uzalishaji wa *Clinker* utaongezeka mara nne (4) na kufikia tani 1,220,000 kutoka tani 305,000 kwa mwaka; Kuongezeka kwa uzalishaji wa saruji kwa asilimia 60 hadi kufikia tani 1,680,000 kutoka tani

1,050,000 kwa mwaka; Kuwezesha umiliki wa viwanda vikubwa kuwa mikononi mwa watanzania; Kuongeza ajira; na Kuongezeka kwa mauzo nje ya nchi.

26. Mheshimiwa Spika; Vile vile, Wizara ilifanikiwa kutoa uamuzi wa mwisho wa kuiruhusu kampuni ya *Tanzania Portland Cement Plc* (Twigwa Cement) na *Tanga Cement Plc* kuungana kwa lengo la kuongeza uzalishaji na kuboresha ufanisi wa kiwanda cha *Tanga Cement Plc* ambacho kilikuwa na historia ya kujiendesha kwa hasara kwa kipindi cha miaka mitano mfululizo (2015-2021). Kwa sasa, kiwanda cha *Tanzania Portland Cement PLC* kinajitosheleza kwa malighafi ya *clinker*, hakihitaji kuagiza kutoka nje ya nchi kwa kuwa kinatumia malighafi hiyo kutoka kiwanda cha *Tanga Cement PLC*. Kwa miaka mitatu (3) iliyopita kiwanda hicho kiliagiza *clinker* wastani wa tani 321,000 kwa mwaka. Kufuatia muungano huo, hadi kufikia Machi, 2024, uzalishaji wa saruji kwa kampuni ya *Tanga Cement PLC* umeongezeka kutoka tani 980,000 hadi kufikia tani 1,200,000. Hivyo basi, kuongezeka huku kwa uzalishaji kunamaanisha ajira zote zilizokuwa hatarini kupotea sasa zipo salama ndani ya muungano wa kampuni hizi mbili na kodi ambazo hazikulipwa kwa miaka mitano mfululizo sasa zitalipika ipasavyo.

27. Mheshimiwa Spika; Sambamba na hilo, Serikali imeendelea kuweka mazingira mazuri kwenye sekta ya saruji kwa kutoza kodi ya asilimia 35 kwenye saruji inayoingia nchini kwa lengo la kuvilinda viwanda vya ndani. Aidha, Serikali inaendelea kuwahamasisha wazalishaji wa saruji kuongeza uzalishaji ili kupata tija na kuwa shindani katika masoko ya nje likiwemo Soko la Eneo Huru la Biashara Afrika (AfCFTA).

28. Mheshimiwa Spika; Viwanda vya saruji nchini vinazalisha Clinker ambayo ni malighafi muhimu sana kwa ajili ya kutengeneza bidhaa ya saruji. Viwanda hivi vina uwezo

uliosimikwa wa kuzalisha malighafi ya *clinker* tani 7,564,564 kwa mwaka ambapo mahitaji ya soko la saruji nchini, ni sawa na tani 6,000,000 za malighafi ya *clinker*. Hivyo, kuna ziada ya *clinker* ipatayo tani 1,564,564 kwa mwaka. Kwa mwaka 2023, uzalishaji halisi wa *clinker*, ulikuwa na ziada ya tani 652,929 ambapo ziada hiyo iliuzwa katika nchi za Jamhuri ya Kidemokrasia ya Kongo, Rwanda, Uganda, Malawi, Zambia na Msumbiji.

D. Viwanda vya Nguo na Mavazi

29. Mheshimiwa Spika; Sekta ya nguo na mavazi ina jumla ya viwanda nane (8) vinavyofanya kazi. Bidhaa zinazozalishwa na viwanda hivyo ni pamoja na khanga, vitenge, fulana, vyandarua, blanketi, vitambaa vya pamba (linen), nyuzi, shuka, mavazi, suruali za *jeans* (men's jeans) na nguo za michezo.

30. Mheshimiwa Spika; Kwa mwaka 2023/2024, viwanda hivyo vimezalisha nyuzi tani 46,586.4, vimeseketa vitambaa mita milioni 79.75, vimefuma vitambaa tani 7,128 na kutengeneza nguo tofauti milioni 98. Bidhaa zinazozalishwa na viwanda hivyo zinazuzwa nchini, na kwenye nchi za Jumuiya ya Afrika Mashariki, Jumuiya ya Maendeleo Kusini mwa Afrika, Ulaya, Canada na Marekani. Viwanda hivyo vimetoa ajira za moja kwa moja 15,300 na ajira zisizo za moja kwa moja 45,000.

31. Mheshimiwa Spika; Viwanda vya nguo na mavazi vimekuwa vikikabiliana na changamoto mbalimbali zikiwepo; gharama kubwa za kununua pamba kwa wakati mmoja kutokana na upatikanaji wake wa msimu, udanganyifu unaofanywa na wafanyabiashara wasiokuwa waaminifu, bei kubwa ya nishati ya umeme na uchakavu wa mitambo. Katika kukabiliana na changamoto hizo, Serikali inaendelea kusaidia sekta binafsi kwa kutekeleza sera zinazolenga kushughulikia vikwazo mbalimbali

vya kuendeleza sekta hiyo. Vile vile, Serikali imeondoa Ushuru wa Forodha kwenye malighafi, vipuri na mashine zinazotumika katika kutengeneza nguo na viatu vya ngozi; na imefuta Kodi ya Ongezeko la Thamani (VAT).

E. Viwanda vya Mafuta ya Kula

32. *Mheshimiwa Spika;* Tanzania ina jumla ya viwanda vya kusindika mafuta ya kula 789. Kati ya hivyo, 17 ni viwanda vikubwa na vya kati; na 772 ni vidogo na vidogo sana. Viwanda vidogo na vidogo sana vinatumia asilimia 20 ya uwezo wake wa kusindika mbegu, wakati viwanda vikubwa na vya kati vinatumia asilimia kati ya 25 na 40 ya uwezo uliosimikwa. Aidha, viwanda hivyo vinazalisha tani 205,000 za mafuta ambapo tani 180,000 ni mafuta ya alizeti na tani 25,000 ni mafuta ya mawese na pamba. Mahitaji ya mafuta ya kula nchini ni zaidi ya tani 600,000 kwa mwaka na tani 395,000 huagizwa ili kutosheleza mahitaji ya ndani. Viwanda hivyo vinazalisha chini ya uwezo wake kutokana na kukosekana kwa malighafi ya mbegu bora na za kutosha za mafuta. Sekta hiyo imetoa ajira 5,136 za moja kwa moja na ajira 15,860 zisizo za moja kwa moja.

33. *Mheshimiwa Spika;* Serikali imeendelea kuweka mazingira mazuri kwa uwekezaji na hii imepelekea kuongezeka kwa Mikoa inayolima mbegu za mafuta ya kula nchini kutoka mikoa 15 hadi mikoa 19. Hali hii inatokana na uhamasishaji wa programu ya kujitosheleza kwa mafuta ya kula nchini ambapo mikoa yenye uwezo wa kulima mbegu za mafuta imehamasishwa na kuanza kilimo hicho. Aidha, Serikali imeondoa Kodi ya Ongezeko la Thamani (VAT) katika mafuta yaliyosafishwa yanayozalishwa na viwanda vya ndani kwa lengo la kupunguza bei ya mafuta ya kula ili yaweze kushindana na mafuta yanayotoka nje ya nchi. Vile vile, katika mwaka 2022 Serikali ilifanya Mabadiliko ya Sheria ya Ushuru wa Forodha na

kupunguza ushuru wa uagizaji wa mafuta ghafi ya chikichi (Crude Palm Oil) kutoka asilimia 25 hadi 0. Lengo la mapendekezo hayo lilikuwa ni kusaidia viwanda vya ndani vinavyochakata mafuta ya chikichi (Crude Palm Oil) vipate malighafi na kusaidia upatikanaji wa bidhaa hiyo kwa bei nafuu.

F. Viwanda vya Chuma na Bidhaa za Chuma

34. Mheshimiwa Spika; Tanzania ina jumla ya viwanda 28 vya kuzalisha chuma na bidhaa za chuma. Viwanda hivyo vipo katika makundi mbalimbali yanayojumuisha nondo, mabati, mabomba, misumari, na senyenge na vimeajiri jumla ya wafanyakazi 25,358, kati ya hao wafanyakazi 4,169 ni ajira za moja kwa moja na wafanyakazi 21,189 wa ajira zisizo za moja kwa moja. Kati ya viwanda hivyo, viwanda 19 vinazalisha nondo na vina uwezo uliosimikwa wa kuzalisha tani 1,299,240 kwa mwaka. Hadi kufikia Machi 2024 viwanda hivyo vilizalisha nondo tani 900,000 ikilinganishwa na mahitaji ya nondo tani 605,369.6. Hivyo, uzalishaji huo ulitosheleza mahitaji yote ya ndani na ziada kiasi cha tani 294,630.4 kiliuzwa katika nchi za Jumuiya ya Afrika Mashariki (DRC, Burundi na Rwanda).

35. Mheshimiwa Spika; Kwa upande wa mabati, Tanzania ina viwanda vikubwa viwili (2) vinavyozalisha bidhaa hiyo kuanzia hatua ya awali (intergrated). Viwanda hivyo ni ALAF na MMI Steel vilivyoko mkoa wa Dar es Salaam vyenye uwezo uliosimikwa wa kuzalisha jumla ya tani 158,000 kwa mwaka na uzalishaji halisi ni tani 58,189 kwa mwaka sawa na asilimia 37 ya uwezo uliosimikwa. Sambamba na viwanda hivyo vikubwa, Tanzania ina viwanda vidogo zaidi ya 50 ambavyo hufanya kazi ya kuweka migongo na kukata mabati katika vipimo vya urefu unaotakiwa.

36. Mheshimiwa Spika; Kiwanda cha MMI kimefanya

upanuzi ambao umewezesha kuzalisha mabati ya rangi (color roofing) kuanzia ngazi ya awali. Upanuzi huo ulihusisha ujenzi wa jengo na kusimika mitambo mipya ambayo ina uwezo wa kuzalisha mabati tani 50,000 kwa mwaka. Vile vile, viwanda vya Lodhia na ALAF vipo katika hatua ya upanuzi utakaowezesha pia kuzalisha mabati ya rangi. Kiwanda cha Lodhia kinatarajia kukamilisha upanuzi mwezi Julai, 2024 na pindi kitakapokamilika kitazalisha mabati tani 75,000 kwa mwaka. Aidha, kwa upande wa kiwanda cha ALAF, upanuzi utakamilika mwezi Desemba, 2024 na kuzalisha tani 70,000 za mabati ya rangi. Kwa ujumla upanuzi wa viwanda hivyo unategemea kutoa ajira zaidi ya 10,000.

G. Viwanda vya Mbolea

37. Mheshimiwa Spika; Katika kuhakikisha kuwa nchi yetu inaondokana na utegemezi wa kuagiza mbolea kutoka nje ya nchi, Wizara imeendelea kuhamasisha ujenzi wa viwanda vya mbolea ambapo hadi kufikia mwezi Machi, 2024, Tanzania ina jumla ya viwanda 24. Kati ya viwanda hivyo, viwili (2) ni vikubwa ambavyo ni Minjingu na *Intracom Fertilizer Limited*; kimoja (1) ni cha kati; na vilivyosalia (21) ni viwanda vidogo ambavyo hufanya kazi ya kuchanganya mbolea (Blending)

38. Mheshimiwa Spika; Kiwanda cha mbolea cha *Itracom Fertilizer Limited* kilichopo eneo la Nala jijini Dodoma kimesimika mitambo miwili (2) iliyo na uwezo wa kuzalisha tani 400,000 za mbolea kwa mwaka. Vile vile, kiwanda kina mitambo mitatu (3) ambayo ipo katika hatua ya kufungwa na itakamilika mwezi Juni, 2024. Hadi Machi 2024 Intracom wamezalisha tani 54,395 za mbolea na wameuza tani 3,819 katika soko la ndani na tani zilizobaki zimeuzwa katika soko la nje ikiwemo Burundi, na Kenya. Kiwanda kimetoa ajira 1002 katika ujenzi na uzalishaji kwa pamoja. Ajira za moja kwa moja ni 688 na zisizo za moja

kwa moja ni 314.

39. Mheshimiwa Spika; Kiwanda cha mbolea cha Minjingu kipo katika eneo la Minjingu katika Mkoa wa Manyara. Kiwanda kimewekeza mtaji kiasi cha shilingi bilioni 50 na kina uwezo uliosimikwa wa kuzalisha tani 100,000 za mbolea aina ya *Phosphate* kwa mwaka. Hadi Machi 2024 kiwanda kimezalisha tani 51,914 ambazo zimeuzwa katika soko la ndani (**tani 12,529**) na soko la nje (kwenye nchi za Kenya tani **34,231**). Kiwanda kimetoa ajira 175 za moja kwa moja na ajira 560 zisizo za moja kwa moja. Aidha, kwa sasa kiwanda kipo kwenye hatua za mwisho za kuongeza upanuzi na usimikaji wa mitambo zaidi ya kuzalisha mbolea aina ya NPK yenye uwezo wa kuzalisha tani 150,000 na kufanya jumla ya uwezo wa uzalishaji kufikia tani 250,000 kwa mwaka 2025.

40. Mheshimiwa Spika; Kwa sasa mahitaji ya mbolea ni tani 1,000,000 ambapo zaidi ya asilimia 60 ni mbolea ya chumvi chumvi ambayo huagizwa kutoka nje ya nchi. Kwa ujumla uzalishaji wa mbolea nchini unaendelea kuimarika ambapo hadi kufikia mwaka 2025 uzalishaji unatarajiwa kuwa tani zaidi ya 1,000,000 kwa mwaka. Malighafi zinazotumika kuzalisha mbolea katika viwanda vyetu hupatikana hapa nchini na nyingine huagizwa kutoka nje ya nchi hususan mbolea ya chumvi chumvi. Aidha, ili kupunguza uagizaji wa mbolea nje ya nchi, Serikali inaendelea na jitihada za kutafuta mwekezaji mahiri atakayeweza kutumia gesi asilia kuzalisha mbolea ya chumvi chumvi.

41. Mheshimiwa Spika; Kujengwa kwa viwanda vipya pamoja na upanuzi wa viwanda vya zamani ni ushuhuda tosha kwamba imani ya wawekezaji kwenye sekta ya uzalishaji viwandani imeongezeka. Hivi ni baadhi ya viwanda vingi vilivyopo na vinavyoendelea kujengwa ndani ya Taifa letu. Viwanda hivyo vinazalisha bidhaa zinazotosheleza mahitaji ya

ndani na kuuza bidhaa zinazobaki kwenye masoko ya nje, na hatimaye kuliletea Taifa fedha za kigeni. Na haya ni majibu ya jitihada za kuboresha mazingira ya uwekezaji na ufanyaji biashara zinazofanywa na Serikali ya Awamu ya Sita chini ya Jemedari wetu Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Hakika kazi yake ni njema sana na anastahili pongezi na tuzo ya heshima. **Hongera sana Mheshimiwa Rais wetu.** Ni wazi tunahitaji kuvilinda viwanda hivi kwa wivu mkubwa sana ili viendeleo kutengeneza ajira kwa vijana wetu wa kike na wa kiume. Naomba kuwahakikishia wenye viwanda wote kwamba Serikali yenu chini ya Jemedari Dkt. Samia Suluhu Hassan ipo tayari kuwalinda endeeleni kuleta mitaji zaidi ndani ya Taifa letu kwa usalama wa Mama Tanzania.

1.1. Biashara

42. Mheshimiwa Spika; Tanzania ina fursa mbalimbali za masoko ya kuuza mazao na bidhaa zinazozalishwa. Katika kutumia fursa hizo, Wizara imeendelea kushiriki majadiliano ya biashara baina ya Nchi na Nchi (Bilateral), Kikanda (*Regional*) na Kimataifa (*Multilateral*) lengo likiwa ni kupanua wigo wa fursa za masoko yenye masharti nafuu ya bidhaa na huduma na kuvutia biashara nchini. Katika mwaka 2023/2024 mwenendo wa biashara ulikuwa kama ifuatavyo:-

A. Soko la Ulaya

43. Mheshimiwa Spika; Mwaka 2023, thamani ya mauzo ya bidhaa kwenda katika Soko la Ulaya iliongezeka hadi kufikia shilingi trilioni 3.836 kutoka shilingi trilioni 2.446 mwaka 2022, sawa na ongezeko la asilimia 56.8. Ongezeko hilo limechangiwa na kuongezeka kwa mauzo ya bidhaa za kilimo na viwandani kwenda katika nchi hizo. Aidha, uagizaji wa bidhaa kutoka Jumuiya ya Ulaya ulipungua kwa asilimia 8.1 hadi shilingi trilioni

4.045 mwaka 2023 ikilinganishwa na shilingi trilioni 4.404 kwa mwaka 2022. Upungufu huo ulitokana na kupungua kwa mahitaji ya bidhaa za viwandani na mitaji kutokana na kuongezeka kwa uzalishaji wa bidhaa zilizokuwa zinaagizwa kutoka Soko la Ulaya ikiwemo vilainishi vya magari.

B. Jumuiya ya Afrika Mashariki (EAC)

44. Mheshimiwa Spika; Mwaka 2023, Tanzania iliendelea kuboresha mahusiano ya kibiashara na nchi za Jumuiya ya Afrika Mashariki (EAC). Katika kipindi hicho, thamani ya bidhaa zilizouzwa kwenye soko hilo ilikuwa shilingi trilioni 3.022 ikilinganishwa na shilingi trilioni 3.415 mwaka 2022 ikiwa ni upungufu wa asilimia 16.6 (**Jedwali Na. 3**). Hali hiyo imechangiwa na kupungua kwa mauzo ya bidhaa za kilimo, hususan kahawa, chai, mahindi, ngano, mchele, mbogamboga na bidhaa za viwandani zikiwemo vigae, na saruji. Kupungua kwa mauzo, mfano kahawa kumesababishwa na Tanzania kuuza bidhaa husika moja kwa moja kwenye masoko ya nje tofauti na ilivyokuwa awali ambapo bidhaa hiyo iliuzwa kupitia nchi ya Kenya. Vile vile, kuongezeka kwa mahitaji ya ndani kwa bidhaa za ujenzi ikiwemo vigae, saruji, chuma na bidhaa za chuma.

45. Mheshimiwa Spika; Katika mwaka 2023, bidhaa zenye thamani ya shilingi trilioni 1.34 ziliagizwa kutoka Jumuiya ya Afrika Mashariki ikilinganishwa na bidhaa zenye thamani ya shilingi trilioni 1.48 mwaka 2022, sawa na upungufu wa asilimia 9. Upungufu huo umechangiwa na kuongezeka kwa uzalishaji wa bidhaa za viwandani nchini na kusababisha kupunguza manunuzi ya bidhaa za viwandani kutoka nchi za jirani ambazo ni wanachama wa Jumuiya ya Afrika Mashariki.

C. Soko la Marekani Kupitia Mpango wa AGOA

46. Mheshimiwa Spika; Mwaka 2023, mauzo ya bidhaa za Tanzania kwenda Marekani kupitia mpango wa AGOA yalikuwa jumla ya shilingi bilioni 205.824 ikilinganishwa na shilingi bilioni 192.256 kwa mwaka 2022, sawa na ongezeko la asilimia 7.06 (**Jedwali Na. 5**). Ongezeko hilo limesababishwa na kuongezeka kwa uzalishaji wa bidhaa za nguo na mavazi zinazouzwa kwenye soko hilo. Katika jitihada za kutumia zaidi fursa ya soko la AGOA, Tanzania imeomba kuongezewa miaka 10 baada ya ukomo wa mpango wa AGOA ambao unaisha mwaka 2025.

D. Soko la Eneo Huru la Biashara la Afrika (AfCFTA)

47. Mheshimiwa Spika; Jumla ya makampuni 11 ya Tanzania yameweza kuuza bidhaa katika nchi mbalimbali za Afrika kwa kutumia cheti cha uasili wa bidhaa cha Eneo Huru la Biashara Afrika (AfCFTA) ambapo, jumla ya vyeti 24 vimeweza kutolewa kwa Kampuni hizo. Bidhaa ambazo zimeuzwa kwa wingi kupitia vyeti hivyo ni nyuzi za katani tani 426.4 kwenda nchi za Nigeria, Ghana, Morocco na Misri, kahawa tani 273.3 kwenda nchini Algeria na tumbaku tani 21.1 kwenda Nigeria. Faida zilizopatikana kwa wafanyabiashara hao ni kuweza kuuza bidhaa zao kwa kutozwa ushuru pungufu ikilinganishwa na ilivyokuwa awali. Wizara inaendelea kuwahamasisha wafanyabiashara kutumia fursa ya soko hilo kubwa kuweza kuuza bidhaa zao na kuongeza uzalishaji.

48. Mheshimiwa Spika: kwa Wafanyabiashara wenzangu, milango na madirisha vyote vimefunguka kwa ajili yetu ili tufanye biashara kwa masoko ya ndani nan je ya mipaka

ya Taifa letu. Hivyo basi ni wajibu wetu kuyalinda masoko haya kwa wivu mkubwa. Uadilifu na ukweli wetu tunapoamiliana na wateja na washirika wetu ndiyo njia pekee ya kurejesha shukurani kwa Mwanadiplomasia namba moja Rais wetu Dkt. Samia Suluhu Hassan, ambaye anapambana kututafutia fursa za masoko kwa ajili ya bidhaa zetu.

1.2. Mchango wa Sekta ya Viwanda na Biashara Nchini

49. *Mheshimiwa Spika;* Ukuaji wa Sekta ya Viwanda ulikuwa asilimia 4.3 mwaka 2023 ikilinganishwa na asilimia 4.2 mwaka 2022. Aidha, mchango wa Sekta ya Viwanda katika Pato la Taifa kwa mwaka 2023 ulikuwa asilimia 7.0 ikilinganishwa na asilimia 7.1 mwaka 2022.

50. *Mheshimiwa Spika;* Mchango wa Sekta ya Biashara katika Pato la Taifa kwa mwaka 2023 ulikuwa asilimia 8.3 ikilinganishwa na asilimia 8.2 mwaka 2022. Aidha, kasi ya ukuaji wa Sekta ya Biashara ilikuwa asilimia 4.3 mwaka 2023 ikilinganishwa na asilimia 3.9 mwaka 2022. Ukuaji huo umechangiwa na uboreshaji wa mazingira ya ufanyaji biashara.

2. UTEKELEZAJI WA BAJETI KWA MWAKA 2023/2024

51. *Mheshimiwa Spika;* Katika mwaka 2023/2024, Wizara imeendelea kutekeleza miradi ya Kielelezo ya Makaa ya Mawe–Mchuchuma na Chuma cha Liganga; Magadi Soda Engaruka; Kuendeleza Kiwanda cha Kilimanjaro Machine Tools - KMTC; Kuratibu majadiliano baina ya nchi na nchi, kikanda na kimataifa; na Kuboresha mazingira ya biashara. Maeneo mengine ya kipaumbele ni: Kutafuta masoko ya bidhaa za Tanzania; Kuendeleza mitaa ya viwanda; Kukuza na kuboresha hali ya ushindani sokoni, ubunifu, urasimishaji wa biashara,

uhawilishaji na ukuzaji wa teknolojia.

2.1.1. Fedha Zilizoidhinishwa

52. Mheshimiwa Spika; Katika mwaka 2023/2024 Wizara ya Viwanda na Biashara kupitia Fungu 44 iliidhinishwa jumla ya shilingi 92,348,837,623. Kati ya fedha hizo, shilingi 66,698,567,623 ziliidhinishwa kwa ajili ya matumizi ya kawaida, fedha hizo zinajumuisha shilingi 9,254,956,938 za Matumizi Mengineyo (OC) na shilingi 57,443,610,685 za Mishahara. Aidha, shilingi 25,650,270,000 ni kwa ajili ya kutekeleza miradi ya maendeleo.

2.1.2. Fedha Zilizopokelewa

a) Fedha za Matumizi ya Kawaida

Mheshimiwa Spika; Hadi kufikia mwezi Machi, 2024, Wizara ilipokea na kutumia jumla ya shilingi 50,376,084,589.17, sawa na asilimia 76.03 ya Bajeti iliyoidhinishwa na Bunge kwa ajili ya matumizi ya kawaida. Kati ya fedha hizo, shilingi 7,069,975,635.15 kwa ajili ya Matumizi Mengineyo (OC), sawa na asilimia 79.09 na shilingi 43,306,108,954.02 kwa ajili ya Mishahara sawa na asilimia 75.56 ya fedha zilizotengwa.

b) Fedha za Maendeleo

53. Mheshimiwa Spika; Hadi kufikia mwezi Machi, 2024 Wizara ilipokea jumla ya shilingi 9,770,269,727.63 kwa ajili ya utekelezaji wa miradi ya maendeleo sawa na asilimia 38.09 ya fedha zilizotengwa.

2.2. Utekelezaji wa Mipango

54. Mheshimiwa Spika; Utekelezaji wa mipango na shughuli za maendeleo kwa mwaka 2023/2024 umeelezwa kwenye Kitabu cha Hotuba kuanzia ukurasa wa **24** hadi ukurasa wa **67**. Kwa sababu ya muda niruhusu niwasilishe mbele yako miradi michache sana.

55. Mheshimiwa Spika; Wizara chini ya uratibu wa Shirika la Taifa la Maendeleo (NDC) imeendelea na ukamilishaji wa ulipaji wa fidia kwa wananchi wanaopisha Mradi Unganishi wa Mchuchuma na Linganga. Hadi kufikia Machi, 2024, jumla ya shilingi bilioni 15.414 zimelipwa kati ya shilingi bilioni 15.424 kwa wafidiwa 1,129 kati ya 1,142. Idadi ya wafidiwa waliolipwa ni sawa na asilimia 99. Kiasi ambacho hakijalipwa kwa Wafidiwa 13 ni milioni 10.227. Wananchi hao 13 ambao hawajalipwa kwa sababu mbalimbali zikiwemo baadhi yao kutojitokeza, na wengine kutokamilisha nyaraka na taratibu za mirathi. Juhudi za kuwapata wafidiwa hao au warithi wao zinaendelea kwa kushirikiana na Uongozi wa Mkoa wa Njombe na Halmashauri ya Wilaya ya Ludewa ili zoezi lihitimishwe.

56. Mheshimiwa Spika; Baada ya kuhitimisha zoezi la ulipaji fidia kwa wananchi katika eneo la Mradi wa Liganga na Mchuchuma, Serikali inakamilisha taratibu za utwaaji wa Ardhi kwa mujibu wa sheria kwa ajili ya kundeleza mradi huo. Vile vile, Serikali inaendelea na majadiliano na mwekezaji kwa nia ya kuhitimisha na kuanza utekelezaji wa mradi huo.

57. Mheshimiwa Spika; Katika kuhakikisha nchi inanufaika na rasilimali kubwa ya makaa ya mawe yaliyopo Mkoa wa Njombe, Wizara ilisaini mikataba na wachimbaji wadogo (Primary Mining Licences) wa Makaa ya Mawe kwenye eneo la vitalu 10 lililopo nje ya mkataba wa mradi wa Mchuchuma na Liganga mnamo mwezi Septemba, 2023. Aidha, maandalizi ya awali ya utafiti na uchimbaji kwenye leseni ndogo

yameanza ambapo kampuni mbili (2) zimekamilisha taarifa ya kijiolojia na kampuni nyingine zinaendelea na utafiti wa kijiolojia. Wizara itaendelea kufuatilia kwa karibu ili kuhakikisha miradi hiyo inaanza uzalishaji mapema.

58. *Mheshimiwa Spika;* Wizara kupitia Shirika la Taifa la Maendeleo (NDC) imekamilisha maandalizi yote ya kuanza utekelezaji wa mradi wa Magadi Soda Engaruka ikiwa ni pamoja na kukamilisha upembuzi yakinifu, kupata cheti cha mazingira, utafiti wa kina wa kiwango cha rasilimali madini, uainishwaji wa miundombinu wezeshi, stadi ya masoko ya ndani na nje ya nchi, na uthamini wa mali za wananchi watakaopisha mradi. Wizara kwa kushirikiana na Wizara ya Fedha, Wizara ya Ardhi, na Halmashauri ya Monduli imekamilisha uhakiki wa fidia ambapo kiasi cha shilingi bilioni 14.5 kinatarajiwa kulipwa kwa wananchi 599 kwenye eneo lenye ukubwa wa ekari 60,884. Aidha, Wizara imekamilisha zoezi la kugawanya eneo la mradi katika maeneo matatu (3) ambayo yatatangazwa kwa ajili ya kupata wawekezaji. Lengo kuu la kugawa eneo hilo ni kuwezesha kupata wawekezaji tofauti kwa kila eneo wenye uwezo wa kifedha, uzoefu na masoko. Hadi sasa jumla ya wawekezaji 22 wameonesha nia ya kuwekeza kwenye eneo hilo.

59. *Mheshimiwa Spika;* Katika kuhakikisha kuwa nchi inapunguza utegemezi wa uagizaji wa vifaa tiba nchini, Wizara kupitia TEMDO imefanya utafiti na kutengeneza vifaa tiba na kuviuza katika hospitali mbalimbali hapa nchini. Hadi kufikia Machi, 2024, Wizara imeuza jumla ya vifaa tiba 1,210 vya aina mbalimbali vyenye thamani ya shilingi bilioni 1.8. Kati ya vifaa tiba hivyo, vifaa tiba 842 vilipelekwa JWTZ-Ngome; vifaa tiba 160 vilipelekwa Halmashauri ya Wilaya ya Maswa; na vifaa tiba 208 vimepelekwa katika Hospitali za Bugando (Mwanza), *Mount Meru* na Levulosi (Arusha). Manufaa ya mradi huo ni pamoja na kujenga uwezo wa ndani wa kutengeneza vifaa tiba na hivyo

kuondokana na utegemezi wa kuagiza vifaa hivyo kutoka nje ya nchi; Kupunguza matumizi ya fedha za kigeni kwa kupunguza uagizwaji vifaa tiba kutoka nje ya nchi; na Kukuza ujuzi na kutengeneza ajira nchini.

60. *Mheshimiwa Spika;* *Wizara imeendelea na utafiti na utengenezaji wa mtambo wa kutengeneza sukari kwa kiwango cha mjasiriamali wa kati (sugar mill mini-plant, Capacity 200 TCD). Mtambo huo utakuwa na uwezo wa kuchakata tani 200 za miwa ghafi na kutoa tani 20 za sukari (*brown sugar*) kwa siku moja. Mradi unatarajiwa kukamilika na kufanyiwa majaribio ya awali ifikapo mwezi Juni, 2024. Aidha, gharama za mradi huo ni shilingi bilioni 1.6. Hadi kufika Machi, 2024 mradi umekamilika kwa asilimia 80. Kiwanda kitakapokamilika kitakuwa na uwezo wa kutoa ajira za moja kwa moja 300 na ajira zisizo za moja kwa moja 1,800. Kiwanda hicho kitakuwa na uwezo wa kuchakata miwa ya wakulima kwa eneo la ukubwa wa ekari 400 na kutoa ajira kwa wahudumu wa shamba wasiopungua 5,600 kwa msimu.*

61. *Mheshimiwa Spika;* *Kukamilika kwa mtambo huo kutakuwa na manufaa yafuatayo:- Kupunguza au kutatua ukubwa wa tatizo la kutojitoshela kwa sukari nchini (sugar gap) kwa kuchangia tani 3,000 za sukari kwa mwaka kwa kila kiwanda kimoja; Kupunguza matumizi ya fedha za kigeni zinazotumika kuagiza sukari nje ya nchi; na Kusaidia wakulima wanaozunguka viwanda (*outgrowers*) miwa yao isiharibike pale viwanda vikubwa vinaposhindwa kununua miwa yote ya wakulima kwa kuwa viwanda pia vina mashamba yake;*

62. *Mheshimiwa Spika;* *Wizara imekamilisha utafiti na kutengeneza teknolojia kwa ajili ya kuchakata mbegu za alizeti na kutengeneza mafuta ya kula. Usanifu na utengenezaji wa mtambo wa kuchakata alizeti ili kupata mafuta bora ya kupikia*

kwa kiwango cha kukidhi soko la ndani na nje ya nchi umekamilika. Mtambo huo una uwezo wa kusafisha mafuta lita 1,000 kwa siku, kutoa ajira za moja kwa moja 15 na ajira zisizo za moja kwa moja 60 na kuweza kuhudumia mashamba yenye ukubwa wa ekari 400 kwa msimu mmoja. Mtambo uliokamilika umefungwa kwa mteja wa *Usa River* Jijini Arusha. Aidha, sehemu iliyofungwa mtambo huo inatumika kwa ajili ya mafunzo kwa wajasiriamali wengine wanaojihusisha na uongezaji wa thamani kwenye mafuta yatokanayo na alizeti. Mtambo huo una thamani ya shilingi milioni 96.

63. *Mheshimiwa Spika;* hadi kufika Machi 2024, Wizara imefanikiwa kufanya ziara kwenye mikoa 10 na kufanya mikutano na Wafanyabiashara na wenye viwanda katika mikoa hiyo. Lengo la ziara na mikutano ilikuwa ni kuimarisha ushirikiano baina ya Serikali na sekta binafsi. Kupitia mikutano hiyo, zaidi ya changamoto 20 zilitatuliwa papo kwa hapo. Wizara pia imefanya mikutano mitatu (3) na uongozi wa soko la Kariakoo ambapo jumla ya changamoto 16 kati ya 21 zilizowasilishwa utoka kwa Wafanyabiashara wa Kariakoo zimetatuliwa. Changamoto tano (5) zilizobakia zipo katika hatua mbalimbali za utatuzi. Vile vile, Wizara iliandaa mkutano baina ya sekta ya umma na sekta binafsi uliofanyika jijini Mbeya kwa lengo la kuendelea kuimarisha mashirikiano baina ya sekta hizi mbili. Naomba nitumie fursa hii, kuwahakikishia sekta binafsi kwamba Wizara itaendelea kufanya kazi kwa karibu nanyi kwani bila ninyi kufanya shughuli zenu kikamilifu, uchumi wa nchi yetu hauwezi kukua katika viwango vinavyotakiwa.

64. *Mheshimiwa Spika;* Hadi kufika mwezi Machi, 2024, Wizara imefanikisha upatikanaji wa masoko ya bidhaa za viwandani, kilimo na mifugo kwenye nchi za Saudia Arabia, Qatar, Umoja wa Falme za Kiarabu, India, Misri, Nigeria, Afrika ya Kusini, Malawi, Kenya, Jamhuri ya Kidemokrasia ya Kongo,

Uholanzi, Oman, Vietnam, Ubelgiji, Rwanda, Zambia, Uganda na Sudan ya Kusini. Bidhaa zilizouzwa kwenye masoko ya Nchi hizi na thamani zao zimeoneshwa kwenye **Aya 170 hadi 174** kwenye kitabu cha hotuba.

65. Mheshimiwa Spika; Wizara imeanzisha mafunzo ya atamizi za biashara, ukuzaji teknolojia pamoja na mawazo bunifu ambapo hadi Machi, 2024 jumla ya vijana wapatao 205 wapo katika mafunzo hayo. Kati ya vijana hao, 185 wameatamiwa na Chuo cha Elimu ya Biashara (CBE) na 20 wameatamiwa na TIRDO. Mafunzo ya atamizi ya biashara yamegawanyika katika makundi matatu (3) yaani hatua ya kuandaliwa (Pre-Incubation), hatua ya kulelewa (Incubation stage), na hatua ya mwisho (post incubation). Mafunzo hayo yanaanzia ngazi ya kubuni wazo la biashara mpaka kusajili majina ya biashara na hatimaye kusaidiwa kuanzisha biashara.

66. Mheshimiwa Spika; Wizara pia inaendelea kuwawezesha wajasiriamali wadogo na wa kati 24, kwa kuwapatia mafunzo ya teknolojia za uongezaji thamani mazao kupitia kiatamizi cha teknolojia chini ya TEMDO, na baadaye kuwaunganisha na SIDO ili waweze kupata mikopo ya kununua mitambo na mashine mbalimbali kutoka TEMDO. Kwa upande mwingine, wabunifu wapatao 35 wanaendeleza bidhaa/huduma zao katika vituo vya teknolojia vya SIDO katika mikoa ya Arusha, Iringa, Morogoro, Rukwa, Singida, Dodoma, Mwanza na Dar es Salaam.

67. Mheshimiwa Spika; Wizara imeendelea kutengeneza na kuhawilisha teknolojia/mashine na vipuri kwa Kuimarisha Vituo vya Uendelezaji Teknolojia (TDCs) vya SIDO. Hadi kufikia Machi, 2024, jumla ya mashine 576 na vipuri 1,204 vya kuchakata mazao ya kilimo, mifugo na misitu vilitengenezwa na kuuzwa kwa wajasiriamali. Teknolojia hizo zilizotengenezwa zimeweza kuingia sokoni na kuwawezesha kuanzishwa kwa jumla

ya viwanda vipya 262 na kutoa ajira za moja kwa moja 1,021.

68. Mheshimiwa Spika; Hadi kufikia Machi, 2024, Serikali kupitia Benki ya Maendeleo ya Kilimo (TADB) ilitoa mikopo ya shilingi bilioni 108.43 ili kuwezesha uanzishaji na uendelezaji wa viwanda 37 vya uongezaji thamani wa mazao ya kilimo na mifugo nchini (**Kama vilivyoneshwa kwenye Aya ya 82 hadi 88**). Kati ya fedha hizo, shilingi bilioni 38.003 zilitolewa kwa ajili ya uwekezaji na shilingi bilioni 70.427 zilitolewa kwa ajili ya uendeshaji. Aidha, uwekezaji huo umeendelea kuwahakikishia masoko ya uhakika wakulima, wafugaji na wavuvi nchini. Aidha, jumla ya shilingi bilioni 1.5 zilitolewa kwa njia ya moja kwa moja kusaidia viwanda vidogo vidogo vya uchakataji wa mazao ya zabibu, parachichi, korosho pamoja na uzalishaji wa viuatilifu vilivyopo katika maeneo mbalimbali nchini.

69. Mheshimiwa Spika; Vile vile, Kupitia mfuko wa dhamana kwa wakulima wadogo (SCGS), TADB ilitoa mikopo yenye thamani ya shilingi bilioni 34.299. Kati ya fedha hizo, kiasi cha shilingi bilioni 21.17 kilielekezwa kwenye miradi ya uchakataji wa mazao ya kilimo, shilingi bilioni 8.086 zilitumika kufadhili miradi ya kutengeneza pembejeo za kilimo na shilingi bilioni 5.043 zilitolewa kuwezesha kiwanda cha kutengeneza vifungashio vya bidhaa za kilimo (packaging materials).

70. Mheshimiwa Spika; Vile vile, hadi kufikia Machi, 2024, TADB imefanikisha ujenzi wa kiwanda kikubwa cha kuchakata nyama ya kuku kinachotumia teknolojia ya kisasa (full automated) kuanzia kwenye hatua ya utotoleshaji wa vifaranga na kuwafungasha kuku kwa ajili ya kwenda sokoni. Kiwanda hicho kina uwezo wa kutunza kuku 100,000 kwa kila mzunguko na kufanya shunguli za kuchinja na kupaki kuku 3,000 kwa saa moja. Kiwanda hicho ni moja ya viwanda vya kuku vikubwa katika eneo la Afrika Mashariki.

71. Mheshimiwa Spika; Ili kujenga uchumi shindani wa viwanda na kuiletea nchi yetu maendeleo, SIDO pamoja na Benki yetu ya maendeleo ya Kilimo (TADB) wataendelea kuchagiza uwekezaji wa sekta binafsi kwa kutoa mikopo kwa wadau wa sekta za kilimo, mifugo na uvuvi kwa kuzingatia mahitaji na fursa katika mnyororo mzima wa thamani ikiwemo mikopo kwa waongezaji wa thamani wa mazao ya kilimo, mifugo na uvuvi.

3. VIPAUMBELE VYA BAJETI YA MWAKA 2024/2025

72. Mheshimiwa Spika; Katika mwaka 2024/2025, vipaumbele vikuu vya Wizara ni sita (6). Aidha, vipaumbele hivyo vitatekelezwa na shughuli mbalimbali za Wizara.

73. Mheshimiwa Spika; Katika mwaka 2024/2025, vipaumbele vikuu vya Wizara ni kama ifuatavyo:-

- i. Kuendelea na utekelezaji wa miradi ya kielelezo na kimkakati;
- ii. Kuimarisha uwezo wa uzalishaji viwandani na utoaji huduma kwa kuimarisha miundombinu na mazingira wezeshi;
- iii. Kuboresha mazingira ya uwekezaji viwandani na ufanyaji biashara;
- iv. Kuchochea maendeleo ya watu kwa kuboresha miradi na programu katika sekta za Kiuchumi na kijamii inayohusisha elimu na mafunzo ya ujuzi;
- v. Kufanya intelijensia ya masoko ya bidhaa na huduma zinazozalishwa nchini kwenye masoko ya kimkakati na ya kimataifa; na
- vi. Kuchochea ukuaji wa Sekta binafsi nchini.

74. Mheshimiwa Spika; Katika mwaka 2024/2025

shughuli zitakazotekelezwa kwa kuzingatia vipaumbele vikuu vya Wizara ni pamoja na: -

- i. Kuendeleza miradi ya kimkakati ya Magadi Soda Engaruka na Makaa ya mawe Mchuchuma na Chuma cha Liganga;
- ii. Kuendeleza miradi ya kiwanda cha viuadudu (TBPL) na kiwanda cha KMTC;
- iii. Kuendelea kukiwezesha Kiwanda cha TBPL kuzalisha mbolea hai (Biofertilizer) kwa kutumia mitambo iliyopo;
- iv. Kusanifu na kuendeleza utengenezaji wa vifaa tiba vya hospitali awamu ya tatu;
- v. Utengenezaji wa kibiashara wa viwanda vidogo vya kuchakata sukari (sugar mill mini-processing plant - Capacity 200 TCD);
- vi. Kutengeneza Mitambo ya nishati mbadala na teknolojia za wachimbaji wadogo wa madini (ASM) ili ziweze kusaidia katika utunzaji wa mazingira;
- vii. Kuanzisha mitaa ya viwanda kwa ajili ya kongano za viwanda na biashara katika Wilaya moja kila Mkoa ili kuongeza thamani ya mazao ya kilimo, mifugo na uvuvi;
- viii. Kuendelea kupambana na uingizaji wa bidhaa bandia ili kulinda nembo au alama za bidhaa dhidi ya watu wanaotumia nembo/alama hizo bila idhini ya wamiliki;
- ix. Kufanya mafunzo kwa maafisa biashara kwa lengo la kuwafikia na kurahisisha shughuli za sajili na leseni kwa wafanyabiashara;
- x. Kuwarasimisha wafanyabiashara na wenye viwanda waliopo kwenye sekta isiyo rasmi kwa kuendesha kliniki za biashara kwenye kila Halmashauri nchini.
- xi. Kujenga uwezo na kutoa elimu kwa wadau kuhusu fursa zitokanazo na mashirikiano ya uwili, kikanda na kimataifa na kuwaunganisha wafanyabiashara wa Tanzania na wawekezaji;

- xii. Kuendelea na utafutaji wa masoko kwa bidhaa na huduma zinazozalishwa nchini;
- xiii. Kuingiza orodha ya bidhaa mpya kwenye mfumo na kutanua mfumo ulioboreshwa kwenye maeneo ya mifugo, uvuvi, madini yasiyo vito na bidhaa za mbogamboga;
- xiv. Kukamilisha Mfumo wa Taarifa za Viwanda (National Industrial Information Management System – NIIMS) na tathmini ya viwanda na kuainisha fursa za uwekezaji (Industrial Mapping) katika kanda ya Ziwa;
- xv. Kuimarisha usimamizi wa ubora na usalama wa bidhaa nchini zikiwemo bidhaa za chakula na vipodozi;
- xvi. Kukamilisha uandaaji wa kuzalisha Kinasaba cha Mafuta (*Fuel Marker*) nchini; na
- xvii. Kuimarisha uwajibikaji wa Wasimamizi wa Ghala kwa kushirikiana na kampuni za uhakiki wa bidhaa katika ghala.

4. MAOMBI YA FEDHA KWA MWAKA 2024/2025

75. *Mheshimiwa Spika;* Katika mwaka 2024/2025, Wizara ya Viwanda na Biashara inaomba Bunge lako liidhinishhe jumla ya shilingi 110,899,722,000 kwa Fungu 44. Kati ya fedha hizo, shilingi 81,115,206,000 ni matumizi ya kawaida, na shilingi 29,784,516,000 ni matumizi ya Maendeleo. Kati ya shilingi 81,115,206,000 za matumizi ya kawaida, zinajumuisha shilingi 68,352,946,000 fedha za Mishahara na shilingi 12,762,260,000 kwa ajili ya matumizi mengineyo.

5. HITIMISHO

76. *Mheshimiwa Spika;* Naomba nichukue fursa hii kuwashukuru tena watanzania wote kwa kuendelea kutuunga mkono katika jitihada zetu za kuendeleza Sekta ya Viwanda na Biashara. Tutaendeleza jitihada za kujenga na kuimarisha misingi thabiti ya uchumi kwa kuvutia wawekezaji na ujenzi wa

viwanda kama ilivyobainishwa katika Dira ya Maendeleo ya Taifa 2025, na Ilani ya Chama cha Mapinduzi (CCM) ya mwaka 2020 - 2025. Ni rai yetu kwamba kila Mtanzania popote alipo anahitajika kutimiza wajibu wake, kujituma, kubadilisha mtizamo na kuwa mstari wa mbele kulinda na kutetea jitihada na kuendeleza uwekezaji katika viwanda na biashara. Inawezekana, tutimize wajibu wetu na kuunga mkono kwa vitendo jitihada kubwa za Mheshimiwa Rais wetu Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan.

77. Mheshimiwa Spika; Hotuba hii pia inapatikana katika Tovuti ya Wizara www.mit.go.tz.

78. Mheshimiwa Spika; Naomba kutoa hoja.